

Aziza Umarova

Guliston davlat universiteti, magistrant

Annotatsiya. *Maqolada o'zbek xalqining bola tug'ilishidan oldingi va keyingi udumlar, marosimlar haqida gap boradi. Bolalar tug'ilganidan to 12 yoshga yetgunicha oilada turli udumlar, urf-odatlar, marosimlar amalga oshiriladi.*

Kalit so'zlar: *oila, udumlar, urf-odat, marosim, an'ana, tug'ilish, chaqaloq, chilla, aqika. beshik to'y, beshik kerti.*

СВЯЗАННЫЕ С ДЕТЬМИ ОБРЯДЫ У УЗБЕКОВ

Умарова Азиза

Гулистанский государственный университет, магистрант

Аннотация. *В статье речь идёт об обрядах и церемониях узбекского народа, проводимых до рождения и после рождения ребёнка. Начиная с рождения ребёнка до достижения им 12 лет, в семье проводятся различные обряды, обычаи, церемонии.*

Ключевые слова: *семья, обряды, обычай, церемония, традиция, рождение, новорожденный, чилля, акика, бешик туй, бешик керти.*

UZBEK RITES RELATED TO CHILDREN

Umarova Aziza

Gulistan State University, master's student

Abstract. *The article deals with the rites and ceremonies of the Uzbek people conducted before and after the birth of a child. From the birth of a child until he reaches the age of 12, various rituals, customs, and ceremonies are held in the family.*

Key words: *family, rituals, custom, ceremony, tradition, birth, newborn, chilla, aqika, beshik tui, beshik kerti.*

Dunyoda turli xalqlarning qadimiy va noyob urf-odatlarini ilmiy asosda o'rganish borasida o'tgan asrlardan boshlab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, ushbu jarayon hali-hanuz qizg'in davom etmoqda. Mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlar rang-barang ko'rinishga ega bo'lib, etnomadaniy genofondni saqlab qolish muammolari, o'zlikni anglashning tarixiy, etnologik, falsafiy va psixologik jihatlarini, etnoslar turmush tarzida arxaik an'analar hamda urf-odatlar va qadimiy e'tiqodiy unsurlarning namoyon bo'lishi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

singari qator masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston hududida qadimgi davrlardan boshlab polietnik va ko'p konfessiyali madaniyat qaror topib, turli etnoslar birgalikda istiqomat qilgan hamda ular o'z e'tiqodiy qarashlariga ega bo'lgan. Garchi islom dini kirib kelgach, zardushtiylikning mavqei pasayib ketgan bo'lsa-da, ammo kundalik udumlar, urf-odat va marosimlar tarkibida zardushtiylik izlari islomiy qarashlar bilan aralash tarzda saqlanib qolgan [2].

Ma'lumki, o'zbeklarda qadimdan farzand tug'ilishi va tarbiyasi oilaning asosiy vazifasi bo'lib kelgan va hozir ham shunday. An'anaga ko'ra, o'zbeklar imkon qadar ko'proq farzand ko'rishga intilgan. Bola hayotining birinchi yillari bilan bog'liq tug'ilishdan oldingi va tug'ilishdan keyingi udumlar, an'analar, marosimlar va rasm-rusumlar ona va bolani yovuz kuchlardan himoya qilish, ularning salomatligi va hayotini saqlashga qaratilgan. Yoshdan yoshga o'tish marosimlari, o'z navbatida, bolaning yangi maqomga ega bo'lishi va keyingi yosh guruhiga o'tishining ramzi edi.

Ta'kidlash joizki, XIX-XX-asrlar bo'sag'asida o'zbek oilasi ko'p hollarda, ayniqsa, qishloq joylarida ikki, uch va hatto undan ko'p avlodlar turmush qurgan o'g'illari va ularning farzandlari bilan birga yashagan bo'linmagan birlik turi bo'lgan. Eng katta yoshdagi erkak shunday oilaning boshlig'i edi. Vodiy va pasttekisliklarda, asosan, shaharlarda, oilaning yana bir turi - nuklear (kichik) oilalar ko'p bo'lgan, ular nikohgacha yoshdagi bolalari bo'lgan er-xotindan iborat bo'lgan. Boy, badavlat oilalarda o'g'illar ko'pincha mustaqil daromadga ega bo'lib, bu ularga ota-onasidan alohida yashashga imkon bergan. Kambag'al oilalarda o'g'illarning otasiga iqtisodiy qaramligi ota-onalari bilan birga yashashiga asosiy sabab bo'lgan, bu keyinchalik an'anaga aylangan va o'g'ilning, ayniqsa kenja o'g'ilning otasidan ajralib chiqishi haqorat sifatida qabul qilingan.

Boshqa ko'pgina millatlar va elatlar singari, bolaning tug'ilishi har qanday oila hayotidagi eng muhim voqea edi. Bepushtlik katta baxtsizlik hisoblangan. Farzandsiz ayollar turli udumlarga murojaat qilishgan. Sehr-jodu, qaytariq va dam solishning qudrati bilan mashhur bo'lgan mullaga murojaat qilib, farzandsiz ayol undan Qur'on oyatlari yozilgan qog'oz parchalarini olgan. Bunday qog'oz parchalarini ishlatishning turli usullari mavjud edi: ba'zilar latta ichiga tikilgan va tumor sifatida bo'yniga osishgan; boshqalari issiq ko'mir bilan to'ldirilgan sopol idishga solishgan, va ayol uni oyoqlari orasiga qo'yib, qog'oz parchasi yonib ketguncha ushlab turgan; Yana boshqalari sovuq suvli yoki suyuq ovqatli kosaga solib, qog'ozdagi siyohni yuvishgan va ayol bu suvni yoki ovqatni ichgan [3].

Bu vositalarning barchasi ayolning ichki kasalliklarini bartaraf etish va unga farzand ko'rish umidini berish uchun mo'ljallangan. Agar bu davolar yordam bermasa, ayolni islomgacha bo'lgan qadimiy kultlarga oid muqaddas joy bo'lmish mozorga olib borishgan. Mozor qo'riqchisi Qur'ondan parcha o'qib, ayolning qo'lidan ushlab, uch marta mozor atrofida aylanib chiqardi. Keyin mozor yonidan bir hovuch tuproq olib, unda tirik mavjudot bor-yo'qligini ko'rishni taklif qilardi. Agar olingan tuproqda qurt

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

yoki qandaydir hasharot bo'lsa, unda ayol farzand ko'rishiga umid qilishi mumkin edi, lekin agar tuproqda hech narsa bo'lmasa, u ona bo'lish umidini yo'qotishi kerak edi.

Ayolning homiladorligi katta quvonch sifatida qabul qilingan. Ayol eri va qarindoshlaridan sovg'alar olgan. Ular uning ovqatga bo'lgan ishtiyoqini qondirishga harakat qilishgan. Yovuz ruhlar homilador ayolga zarar yetkazishi mumkinligiga ishonishgan. Shuning uchun u qorong'uda uydin chiqmasdi va uni yovuz kuchlardan himoya qiladigan tumorni kiyardi. Homiladorlikning so'nggi oyida o'lik bola tug'ilishi yoki ayolning o'limidan qo'rqib, ayol ayniqsa himoyalangan.

Birinchi to'lg'oq paytida ayol oldiga ikkita doya taklif qilingan. Doyalar tahorat olib, Qur'on oyatini o'qib, to'lg'oq tutgan ayolning beliga uch marta urishgan. Uydin erkaklar, bolalar va qizlar olib ketilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, ayol hech qachon bolalar vafot etgan uyda tug'magan.

Yangi tug'ilgan chaqaloqni doya qo'liga olgan. Kindik ichakchasi kesilgan va bog'langan, kindik ichakchasidagi bo'laklar tumor sifatida saqlangan. Keyin bola yuvilib, eski ko'ylak yoki ro'molga o'ralgan, shunda bolaning uzoq umr ko'rishi mumkin deb ishonishgan edi. Umuman olganda, bolani keksa qarindoshlarining kiyimlariga o'rash va shu bilan unga uzoq umr "yetkazib berish" istagi Markaziy Osiyoning ko'plab xalqlarida kuzatilgan.

Tug'ilish tugagach, otaga xushxabarni aytib, o'g'li yoki qizining tug'ilishi bilan tabriklashgan. Bola tug'ilgandan keyingi dastlabki qirq kun, ya'ni "chilla" ona uchun ham, yangi tug'ilgan chaqaloq uchun ham eng xavfli deb hisoblangan. Tug'ilgandan boshlab, ona va bola yolg'iz qoldirilmagan, har doim xonada ularning yaqinlari birga bo'lgan. Shuningdek, xonada doimo olov yonib turardi. Tuqqan ayolning boshiga yovuz ruhlar qo'rqadigan narsalar - Qur'on, pichoq, qizil qalampir yoki sarimsoq bo'laklari qo'yilgan.

Etnolog olim A.A.Ashirovning fikricha, homiladorlikdan forig' bo'lgan ayolning chilla davrida o'tkaziladigan tadbirlari mohiyatan ikki ma'noga ega bo'lgan: birinchidan, chaqaloqli ayol yovuz ruhlar ta'siriga oson tushib qolishi haqidagi arxaik tasavvurlar bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, chillali ayol biologik jihatdan toza bo'lmaganligi hisobga olinib, usuv, non, olov, ovqat va sigir sutini nopok qilib qo'yishi mumkin, deb hisoblaganlar [1]. Shuning uchun bo'lsa kerak, bunday paytda yangi tuqqan ayollarga nisbatan ko'plab tabular qo'llanilardi.

Ba'zi joylarda, ayniqsa, tojiklar o'zbeklar bilan birga yashagan joylarda (masalan, Surxondaryo, Buxoro, Samarqand viloyatlarida) "bola to'lovi" udumi kuzatilgan. Ayol, agar farzandlari ilgari vafot etgan bo'lsa, yangi tug'ilgan chaqaloqni butun "chilla" davrida doyaga berardi, uni doyaning uyida emizardi va u yerda tunda ham qolardi. Chilla tugagach, ona bola uchun doyaga "to'lov" to'lab, evaziga kiyim yoki echki berardi. Bu odat yovuz ruhlarni aldash uchun mo'ljallangan bo'lib, ularni bolaning onaga tegishli emasligiga ishontirishdan iborat edi. Ba'zi qabilalar va urug'lar "kichik chilla"ga

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ham rioya qilishgan, ya'ni tug'ilgandan keyingi dastlabki 20 kun davomida, begonalar va hatto uzoq qarindoshlar ham bolaga tegmasliklari kerak bo'lgan.

Odatda o'zbeklarda chaqaloq tug'ilgandan 3-7 kun o'tgach, bolaga ism qo'yishadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqning ismini diniy qoidalarga rioya qilgan keksa odam qo'yg'an. Odatda bu ism yangi tug'ilgan chaqaloqning bobosi yoki otasi tomonidan berilgan. Bobosi bo'lmasa yoki qo'shnisi mulla bo'lsa, qo'shniga murojaat qilardilar. Mahalla yoki masjiddan mulla taklif qilishlari ham mumkin edi.

Qarindoshlari bilan maslahatlashib, bolaga ism qo'yishardi. Hozirgi kunda o'zbeklarda ko'pincha islom ta'sirida: payg'ambar, uning avlodlari, birinchi xalifalar nomlarini bera boshladilar, masalan: Muhammad Ali, Muhammad Iso va b. Tarixiy va afsonaviy qahramonlar bilan bog'liq ismlar ham beriladi (Mirzo Ulug'bek, Alpomish va b.). Qizlarga ko'pincha mohiyatan sifatli bo'lgan ismlar qo'yilgan: Habiba – suyuqli, Go'zal – chiroyli, Nazokat – sevimli va b. Bugungi kunda qizlarga yangi ismlar ham qo'yilmoqda – Farangiz, Jasmina, Ifora va b. Shuningdek, fasllar, hafta kunlari, bayramlar, tabiat hodisalariga oid nomlar mavjud (Bahor, Ayozi, Juma, Navro'z). Ba'zan bolalarga kamsituvchi yoki ahamiyatsiz narsalarni bildiruvchi ismlar berilgan. E'tiqodlarga ko'ra, bunday nomlar yovuz ruhlarni chalg'itishi kerak edi.

“Chilla” davrining asosiy voqealaridan biri yangi tug'ilgan chaqaloqni beshikka qo'yish bo'lib, buning uchun “beshik to'y” bayrami o'tkazilgan. To'ng'ichning beshigi ayniqsa tantanali tarzda tashkil etilgan. Beshiklar maxsus hunarmandlar tomonidan tayyorlanib, oilada to'ng'ich farzanddan kichigiga o'tgan.

Bolani beshikka qo'yishdan oldin cho'miltirishgan. Mehmonlarni chaqirib, ziyofat uyushtirishgan. Voqeaga mos duolarni o'qib, bolaga tilaklarni aytishgan. Beshikning yuqori ustuniga qo'ng'iroqlar va turli tumorlar (ko'k va yog'och munchoqli iplar, o'rdak burni, turli tumorlar) osilgan. Bola 1-2 yoshgacha beshikda yotgan.

Hozir ham bolaning yostig'i tagiga rizqi butun bo'lsin, degan niyatda non qo'yiladi va qo'lga yomon ko'zdan asrashi uchun ko'zmunchoqlar taqiladi. Shu o'rinda, beshik ichidan uch marotaba olov aylantirilishi e'tiborga molik. Ushbu qadimiy odat olovning muqaddaslashtirilishi, ya'ni otashparastlik bilan bevosita bog'liq jarayon ekanligi shubhasiz. Olov barcha yovuzliklarni daf qilib, beshikni jin, shayton va yovuz devlardan tozalab, bola uchun xavfsizligini ta'minlashiga ishonilgan.[2]

Ilgari, XX asrning o'rtalariga qadar, bolalarni dastlabki 40 kun davomida kamdan-kam hollarda yuvintirishardi, chunki e'tiqodlarga ko'ra, bu bolani zaiflashtiradi, uning o'sishini to'xtatadi va eng muhimi, toza yuvilgan bola yovuz ruhlarning nigohini tortadi, deb hisoblashgan. Hozirgi vaqtda gigiyena qoidalari va shifokorlar teri kasalliklari va shamollashdan qochish uchun chaqaloqlarni tez-tez cho'miltirishni tavsiya qiladilar.

Birinchi soch olish muhim bayram bo'lgan: taomlar ham tayyorlangan, qarindoshlar va do'stlar yig'ilgan. Birinchi marta o'g'il bolalar va qizlar bir yoshga to'lganlarida sochlarini oldganlar. Agar qizning sochini kesish nisbatan kamtarona sodir bo'lsa, o'g'il bolaning sochini kesish (ayniqsa janubiy hududlarda) kichik ziyofat bilan o'tkazilgan.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

O'g'il bolaning sochini olish uchun mulla yoki qariya chol, gohida namoz o'qiydigan sartarosh taklif qilingan. Ular sochlarini kesishni boshlab bergan va bolaning onasi odatda tugatgan. Ba'zida mulla qizlarning sochini ham qirqa boshlagan, lekin ko'pincha buni ko'p bolali, hurmatli keksa ayol qilar edi. Onaning ko'proq farzandli bo'lishi uchun bolaning boshidan barcha sochlar kesilmagan, hatto oilada bolalar vafot etganida ham butunlay kesilmagan. Bunday hollarda, kesishda boshning tepasida ortiqcha oro bermay - kokil qoldirilgan. Ko'pincha qizlar uch yoki to'rt yoshdan boshlab sochlarini o'stira boshlaganlar, dastlab esa faqat yon tomonlarda soch qoldirilgandi. O'zbekistonning ayrim joylarida, shuningdek, Tojikiston va Qozog'istonda bolalar sochini kesish bilan bog'liq ba'zi udumlar, urf-odatlar va marosimlar hanuzgacha saqlanib qolgan.

O'g'il bola olim bo'lsin, deb kitob ustiga tirnog'i kesilgan, qiz bola yaxshi oshpaz bo'lsin deb, qo'liga xamir yoki un surtilgan. Bolalarning tirnoqlari ham, sochlari ham, tushgan tishlari ham tashlanmasdi, balki ehtiyotkorlik bilan yerga ko'milgan yoki devordagi yoriqlarga yashiringan. Bu odat, insonning tirnoqlari, tishlari va sochlari, agar ular "dushman" ning qo'liga tushib qolsa, zarar yetkazish vositasi va egasining yomon ko'zdan jabr ko'rishi mumkin degan keng tarqalgan e'tiqod bilan bog'liq bo'lgan. Soch va tirnoqlarni kesish marosimi go'daklik davrini tugatadi va bola hayotining keyingi bosqichiga - bolalikka kiradi.

Yomon ko'z boladagi kasallikning asosiy sabablaridan biri hisoblangan. O'g'il-qizlar uchun bolalar kiyimlariga taqinchoqlar va tumorlar tikilgan. Bu uchburchak matoga tikilgan paxta momig'i, xushbo'y yalpiz, tut yog'ochidan yasalgan marjonlar, oq ko'zli qora munchoqlar, ayiq, leopard yoki bo'ri tirnoqlaridan yasalgan osilmachoqlar, ilonning tishlari va suyaklaridan yasalgan buyumlar to'plami bo'lishi mumkin. Bunday buyumlar e'tiqodlarga ko'ra, bolaning farovonligiga hissa qo'shgan.

O'g'il bolaning kattalar o'ila a'zolari davrasiga qo'shilishi sunnat marosimini belgilab beradi. Dunyoning turli xalqlari o'rtasida klassik initsiatsiya udumlari paytida, sunnat udumi katta yoshli yigitlarda amalga oshiriladi, bu marosimning balog'atga yetishish bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Islomda esa sunnat marosimi yangicha mazmun kasb etdi. Sunnat toq yillarda - 1, 3, 5, 7 yillarda amalga oshiriladi.

Bu nasroniylarning suvga cho'kintirish udumiga o'xshash diniy jamoaga kirish ramzi sifatida ko'rindi. O'zbeklarda o'g'il bolani sunnat qilish udumi xatna-to'y yoki sunnat-to'y deb ataladi. Dindorlarga qo'shimcha ravishda, sunnat gigiyena qoidalariga ko'ra belgilab qo'yilgan degan fikr mavjud edi. Sunnat qilinmagan bolani harom deb hisoblashardi.

Ifloslanish va infektsiyani oldini olish uchun qishda yoki kech kuzda sunnat qilishga harakat qilishardi. Sunnatning o'zi usta tomonidan amalga oshirilgan. Ota odatda bola bilan bir xonada bo'lgan. Ona boshqa xonada o'tirib, o'g'lining og'rig'ini yengillashtirish uchun kichkina barmog'ini bir piyola suvga botirib o'tirgan. Bola to'liq tuzalib ketguncha yotoqda saqlangan.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Sunnat to'y udumi ziyofat bilan birga bo'lib, uning sarfi ancha yuqori. Odatda, sunnat to'yi 5-7 yoshli o'g'il bolalarga o'tkaziladi. Kambag'al oilalar pulni tejashga urinib, bu marosimni hatto o'g'il 10-12 yoshga to'lgunga qadar kechiktiradilar. Ular bir necha yillardan beri sunnat to'yini nishonlashga tayyorgarlik ko'rishgan.

Bayramga barcha qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar, qo'shni qishloqlardan mehmonlar taklif qilinadi. Kun davomida umumiy ziyofat o'tkaziladi va har xil o'yin-kulgilar: raqs, ot poygasi, kurash, musiqachilar va qo'shiqchilarning chiqishlari bilan birga bo'ladi. Ayni paytda Navro'z bayrami va Mustaqillik bayramlarida kam ta'minlangan bolalar yoki Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari uchun hokimliklar va homiyar tomonidan sunnat to'ylari tashkil etilmoqda.

Shunday qilib, sunnat o'ziga xos udum, marosim bo'lib, ilgari u bolaning qishloq xo'jaligiga qo'shilishi va jamoat hayotiga kirishining ramzi bo'lgan. Sunnat udumi bolalik davrini tugatadi. O'smirlikning o'smirlik davri boshlanadi. Sunnatdan keyin bola halol hisoblangan. U namoz o'qish va ro'za tutish huquqini, ya'ni asosiy diniy ko'rsatmalarni bajarish huquqini oladi. Shu ma'noda, sunnat udumi klassik yoshga bog'liq initsiatsiya bilan bog'liq edi. Ta'kidlash joizki, o'tgan 100 yil davomida o'zbeklar umuman o'zgarmagan: ular hamon har xil ibtidoiy belgilar va xurofotlarga ishonib kelishgan va hanuzgacha ishonadilar.

O'zbeklarda bolalik chog'ida o'tkaziladigan yana bir udum – bu beshik kertidir, beshik ketdi, quloq tishlash — bolalarni beshikdaligidayoq unashtirib qo'yish odati. O'tmishda bir-biriga yaqin oilalarning birida o'g'il, ikkinchisida qiz tug'lsa, ular voyaga yetganlarida birga turmush qurishlari belgilab qo'yilardi. Otaonalar kelishib, qizning boshini bog'lab qo'yish uchun beshik dastasiga pichoq bilan kertib—belgi qilib qo'ygalar. Beshik kerti urug'qabilachilik davrining qoldig'i. Qo'shni, urug', qabilalar o'zaro do'stlikni mustahkamlashda Beshik kerti dan foydalanganlar. Beshik kerti qilingai farzandlar voyaga yetganlarida turmush qurishlari shart bo'lgan [4].

Qayd etish mumkinki, xalq orasida urf bo'lgan marosimlar besabab emas, ular ma'lum bir maqsad va niyatni ko'zlagan holda o'tkaziladi hamda ushbu jarayonda barcha xatti-harakatlar ko'zlangan maqsadga tezroq yetishish uchun qaratilgan bo'ladi. Udumlar, urf-odatlar, marosimlar insonning dunyoga kelishidan boshlab to vafotiga qadar davom etadi, ya'ni inson hayotining asosiy mazmunini qamrab oladi. Shu sababli inson qayerda va qanday muhitda yashashidan qat'iy nazar, avloddan-avlodga ma'naviy va amaliy meros sifatida o'tib kelayotgan oilaviy, milliy qadriyat darajasida qadrlanib, avaylab-asrab kelinayotgan marosimlarning asosiy ijrochisi, davomchisi va kelajakka uzatuvchisidir. Hozirgi kunda xalqimiz tomonidan bu borada mohiyatini anglab-anglamasdan bajarilib, avloddan-avlodga o'tishi jarayonida qisman transformatsiyaga uchrab, yangi urf-odatlar ta'siriga yo'liqib, o'zining ilk ko'rinishi va asl mohiyatini o'zgartirib kelayotgan udumlar, urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar xalqimizning etnik o'ziga xosligini, milliy mentalitetini belgilab bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. - Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007.
2. Каримова М.А., Нажмиддинова Д.Ғ. Фарзанд туғилиши ва бола тарбияси билан боғлиқ урф-одатларда зардуштийлик излари // Образование, наука и инновационные идеи в мире. Вып.№12. Часть 1. Январь 2023. – С. 69-76.
3. Dala tadqiqoylari. Boboljonova Dilbar bergan ma'lumotdan
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Beshik_kerti

